

A SZOCIO-KULTURÁLIS ANIMÁCIÓ OKTATÁSA ÉS GYAKORLATI ALKALMAZÁSA MAGYARORSZÁGON*

Mi is az animáció – tette fel a kérdést 1983-ban a Művelődéskutató Intézet Kultúra és Közösség című folyóiratában a francia kulturális és művelődési intézményeket elemző szerző, Udvardi Lakatos Endre.¹ Mi is az a szocio-kulturális animáció? Mik a magyar adaptáció specifikumai? Mi az oka annak, hogy a 80-as években a hazai ifjúsági klubokban, művelődési otthonokban dolgozók közül többen és jobban tudtak válaszolni erre a kérdésre Magyarországon, mint most a kilencvenes években? Ezekre a kérdésekre keresem a választ, s tanulmányom tárgya leginkább egy olyan frissen restaurált műtárgyhoz hasonlítható, amelyet az eredeti darabok hiánya miatt stilizált, újonnan legyártott elemek hozzáadásával alkottak újjá.

Mi is az a szocio-kulturális animáció?

Az animáció (animation) és az animátor (animateur, animatrice) a 60-as években váltak általános használt szakkifejezésekké a frankofón országokban.² A szocio-kulturális animációnak (animation socio-culturelle) nevezett mozgalom Franciaországban alakult ki, s hamarosan más európai országokban, Belgiumban, Svájc és Hollandia bizonyos területein, valamint kanadai közvetítéssel az Egyesült Államokban is elterjedt. Az egyik első, H. Théry és M. G. Lagrange által 1966-ban publikált meghatározás szerint „...minden animáció, ami elősegíti az egyének vagy csoportok közelkedését egy aktívabb és kreatívabb életmódhoz, fokozza alkalmazkodó képességüket, kommunikációs készségeiket, s ezzel segíti a közösség életében való részvételt, hangsúlyozva a résztvevők egyéniségét és függetlenségét.”³

A magyar szakirodalomban a 80-as években jelentek meg először definíciók. Az Andragógiai értelmező kézikönyvtár, amelyet a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesti Szervezete és Budapest Főváros Tanácsa Művelődésügyi Főosztálya adott ki 1982-ben, Harangi László és Magyar Edit az alábbi meghatározást adta: „animálás – ösztönzés, lelkesítés a nevelésben, szociális gondozásban, közösségfejlesztésben. A közösségi igények tudatosodását segíti, és annak saját erőből történő kielégítésére ösztönöz. Fő módszere a kezdeményezés, tanácsadás, katalizálás (összehoz személyeket, de a találkozásban személyesen nem vesz részt)”⁴

A mozgalom gyökerei Franciaországban a népoktatás (education populaire) 19. századi történetéhez nyúlnak vissza. Eredetileg a népoktatás mozgalma az alsóbb néprétegek tanulási lehetőségeinek kiszélesítését, valamint a kötelező és egységes általános iskolai oktatást tűzte ki célul. Az 1881-ben illet-

ve 1882-ben bevezetett, az alapfokú oktatást ingyenessé, és kötelezővé tevő törvények ezeknek a korábbi törekvéseknek teremtették elő a jogi feltételeit. Így a népoktatás a továbbiakban az iskolás korú gyerekek tanórán kívüli munkájának és az esti iskolákban járók szociális és kulturális tevékenységének megszervezését, valamint a felnőttoktatást fellendítését tekintette új céljának. Később a népoktatás a civil szervezetek megszokozódása révén fejlődött tovább, s ezen szervezetek közös célja a munkásosztály megnyerése és felemelése volt. Nagyon tág és nehezen körülhatárolható az a tevékenységcsoport, amelyet a népoktatás átfogott Franciaországban. Minden olyan nem szakmai jellegű csoporttevékenység beletartozott, amelyiknek társas, sport vagy intellektuális jellege volt, nem az otthonhoz, az iskolához, vagy a munkahelyekhez kötődött, és bármelyik korosztály űzhetette.

Az 1936-os év jelentős dátum volt a népoktatás történetében, ugyanis a hatalomra kerülő baloldali Népfrent koalíció megnövelte a munkaszüneti napok számát és lerövidítette a munkaheteket. Továbbá kidolgoztak egy olyan átfogó programot is, amely a fiatalok és felnőttek hasznos szabadidő-eltöltési szokásainak fejlesztésére irányult.

A második világháború után a népoktatás a munkások oktatásában vállalt komoly szerepet. Sok értelmiségi felismerte a munkások kulturális hiányosságait, s úgy vélték, hogy az 1940-es világháború vereséghez nagy mértékben hozzájárult a társadalom megosztottsága, valamint az iskolarendszer állapota. Újrafogalmazták a népoktatás célkitűzéseit, amelyet a szocio-kulturális animáció mozgalma teljesített ki a hatvanas, hetvenes években. Ezek a célkitűzések az alábbiak voltak: – Az egyéni önmegvalósítás segítése a társas együttlétben és a kulturális, valamint a szabadidős tevékenységen keresztül. – Az emberek közötti együttműködés és az egyéni felelősségérzet kialakításának előmozdítása. – A társadalmi osztályok közötti távolság és a társadalmi hátrányok csökkentése. – A szociális helyzet, valamint a műveltségi szint javítása. Az 1958-ban megalakult ötödik köztársaság újabb lökést adott a mozgalomnak. A De Gaulle-kormány a francia nemzeti egység és nagyság megteremtését a fejlett gazdaság és az ehhez szükséges modern társadalmi intézmények, többek között a népoktatás révén kívánta elérni. A népoktatásban tevékenykedők továbbra is kitarítottak azon korábbi elv mellett, hogy az állam nem avatkozhat be közvetlenül az egyes tevékenységekbe. A népoktatás irányítása így továbbra is a civil szervezetek kezében volt, de a civil szervezetek anyagi kiszolgáltatottsága miatt az állami irányítás egyre nagyobb lett. Bár alapelv volt, hogy a helyi közösségek tagjai irányítsák a közösségeket, a 60-as évek közepéig az állami felügyelet és támogatás még mindig elsősorban Párizshoz, a fővároshoz kötődött. A kormány új politikájának hatására kezdődött el a helyi hatóságok, közösségek szerepvállalásának ösztönzése.

A hatvanas évektől kezdték el használni a népoktatás helyett a szocio-kulturális animáció fogalmát. Nincs egységes álláspont arról, hogy mit is jelent pontosan a szocio-kulturális animáció, s hogy mi volt a névváltoztatás hátterében. Az új elnevezés bevezetése taktikai és politikai okokra vezethető

* Az előadás elhangzott a Nyitott Képzések Egyesület Szocio-kulturális animátorok képzései címmel megrendezett francia-magyar nyitott szakértői kerekasztalnál 1996. októberben, Budapesten

¹ Udvardi Lakatos Endre (1983): Mi is az animáció? Kultúra és Közösség, 2. sz. 88-89 p.

² Animáció, latin szó, jelentése élénkség, melegség, buzdítás, bátorítás. Animátor: valaminek a létrehozója, mozgatója, lelkesítője, buzdító személy. Latin szótár, Akadémiai Kiadó.

³ Théry, H., G. Lagrange, M. (1966): Equiper et animer la vie sociale. Centurion, Paris. 174

⁴ Andragógiai értelmező szótár

vissza. A népoktatás kifejezést már korábban sem tartották megfelelőnek egy iskola-ellenes mozgalom megjelenésére, mivel az oktatás szó szorosán összekapcsolódik ezzel az intézménnyel. A változás politikai oka az volt, hogy a népoktatás kezdettől fogva a nép, illetve a munkásosztály fejlődését kívánta szolgálni az oktatás eszközeivel. A mozgalomnak ez a korábbi, politikai jellege nem volt összeegyeztethető a gaulleista politikával, amely a szocio-kulturális animáció szerepét nem az osztályhoz kapcsolódóan kívánta meghatározni, hanem egy minden társadalmi réteg számára megfelelő intézménytípus-, és eszköztárként, amelyik segíti Franciaország népi nagyságának helyreállítását, az egységes nemzet és az új típusú munkaerő megteremtését.

A 70-es években átfogóbb definíciója terjedt el a mozgalomnak: Animáció az, ami egy adott terület népességének mentális, fizikai és érzelmi életét serkenti, s amely szélesebb körű tapasztalatok megszerzésére indítja őket az önmegvalósítás, önkifejezés és egy általunk is befolyásolható közösséghez való tartozás terén.

Az ezen definíció szellemében végzett publikációk és gyakorlati munkák a francia és magyar szakemberek közvetítésével jelentek meg hazánkban a 80-as évek elején.

A francia animáció céljai között sorolta fel a kommersz tömegszórakoztatástól való függetlenség kialakítását, valamint a tévé előtt, „tömeges elszigeteltségben” töltött idő csökkenését. Mindezen célok eléréséhez a csoport, illetve különböző csoportmódszereket használtak, például rendszeres összejöveteleket szerveztek a kreatív önkifejezés és csoporttapasztalatok megszerzése érdekében. Feladatuknak tekintették az animátorok a helyi közösségek életében való részvételét, ügyeik gondozását, a közösségi tudat kialakítását.⁵ A közélet gazdagítása céljából rendszeresen szerveztek közösségi és ún. szomszédsági eseményeket, hogy az utcát életteli helyévé, a kapcsolat kialakításának, az emberek közötti kommunikáció elindításának a helyszínévé tegyék. Az utcai események egyik fajtája például az ún. akció-csoportok tevékenysége volt. Ezek a csoportok a helyi problémák nyilvánosságra hozatalára és megoldására szerveződtek. Az utcai tiltakozások, demonstrációk, kampányok mind a szocio-kulturális animáció eszköztárához tartoztak.

A nyolcvanas évek elején, magyarországi megjelenésének időszakában, a mozgalom visszafejlődött, az akciók, a tevékenységek száma lényegesen csökkent Franciaországban. Az okok részben az energiaválság okozta gazdasági visszaesésre, részben a mozgalom belső problémáira vezethetők vissza. A francia kormányzat a nagy kulturális intézmények fenntartása és támogatása mellett nem tudott elegendő pénzt fordítani az animátorok által szervezett utcai események, rendezvények támogatására. Az animátorok pedig nem tudták a gyakorlatban megvalósítani a mozgalom főbb elveit, például nem tudták a lakosság széles csoportjait kellő számban aktivizálni, lelkesíteni, s így az animáció marginális csoportok tevékenysége maradt.

Az animáció politikai szerepe is ellentmondásos volt Franciaországban. Az animátorok egy szűkebb csoportja élesen bírálta a fennálló rendszert, s ezzel kivívta a nagyobb lakossági csoportok ellenszenvét és bírálatát. baloldali, militáns mozgalomnak tekintették, s az animátorok tevékenységét összekapcsolták a 68-as párizsi diáklázadásokkal, amelyet többen vad-animációként jellemeztek. A francia marxisták a kezde-

tektől fogva elítélték a szocio-kulturális animációt, szerintük az a kapitalisták eszköztára a hierarchikus, fogyasztói társadalom ellentéteinek feloldására.

Fokozta az ellenállást és a kritikát, hogy az animátorok sok esetben eltúlozták a tradicionális kultúra értékeinek megkérdőjelezését. Kérdéssé vált az animátorok társadalmi státusza és funkciója is. Összességében egy igen heterogén csoport végezte ezt a munkát, erősen eltérő szakmai és emberi motívációkkal. Az egyik csoport önkéntes alapon, elkötelezettségből végezte munkáját, csekély fizetés ellenében, míg más csoportok állami fizetéssel rendelkező alkalmazottakból álltak.

Növelte a különbséget és a megosztottságot, hogy az animátorok egyik csoportja a művészetek, míg a másik a szociológia iránt érdeklődött. Mindannyiuk számára azonban közös kérdés volt, hogy mennyire lehet támadni a hatalmat és a fennálló rendszer alapelveit. Voltak olyan szakemberek, akik azt az álláspontot képviselték, hogy nem etikus pénzt kérni, vagy elfogadni az államtól, hanem azoktól a közösségektől kell támogatást kapni, amelyek az egyes események, akciók résztvevői, illetve célcsoportjai.

Mindezek hatására a hetvenes évek végén többen, köztük neves intézményvezetők is elfordultak az animációtól, s a hagyományos művészetek, a hagyományos kultúrák közvetítő intézmények mellett szálltak síkra. Bírálataikban a szocio-kulturális animáció rendezvényeit a tömegkulturális bemutatók szerencsétlen utánzatainak bélyegezték meg. Demagógiával, romanticizmussal vádolták meg az animátorokat, elítélve a kultúráról vallott efféle nézeteiket „...a népnek van egy kulturális dinamizmusa, amely képes magától felszabadulni, ha ehhez segítséget kap az animátoroktól”. Az az ellenérv is elhangzott a közösségi összejövetelekre épülő animációs programok értékelése kapcsán, hogy a magánéletre épülő, s meghatározó európai társadalmi trendek ellenében akarnak sikert elérni, hiszen a szórakozás, a szabadidőeltöltés elszigetelt családi egységek köré szerveződik. A család vásárlás, az autóhasználat, a családi turizmus, a családi nyaralás, a „csináld magad” mozgalmak különböző változatai mind erre utaló jelenségek.

A mozgalom hazai adaptációjának sajátosságai

A mozgalom hazai megjelenése a hetvenes évek végére tehető. Ekkor kezdtek el használni szinte kizárólag a közművelődésben dolgozó szakemberek, klubvezetők az animátor kifejezést, s ekkor jelentek meg az első, komolyabb írásos dokumentumok az animációról. A Népművelési Intézetben, majd később az Országos Közművelődési Központban dolgozó munkatársak, Beke Pál, Varga A. Tamás, Vercsegh Ilona, Benkő Éva, Solymosi Judit, illetve az ELTE Közművelődési Tanszékének akkori vezetője Maróti Andor, valamint a Művelődésügyi Intézet munkatársai jelentették meg, vagy publikálták azokat a tanulmányokat, kiadványokat, amelyek először hírt adtak erről a mozgalomról Magyarországon.

Az egyik első leírás az animátor szerepéről Varga A. Tamás 1978-ban, a Klubvezetők kiskönyvtára sorozatba megjelent könyvében olvasható: „A vezetők: a klubvezető, a népművelő, a tanár, a szakember stb. animátorként vesz részt a tevékenységben. Az animátor mint csoporttag működik, akit a csoport vagy közösség csak nagyobb tapasztalata, tájékozottságból származó előnye, fokozott aktivitása miatt fogad el vezetőjéül, és ily módon nem számít tekintélyt meghatározó és ítélkező személynek. Az elméleti és gyakorlati ismereten és

⁵ Poujol, G. (1989): Profession: animateur, Privat, Toulouse.

tudáson kívül az animátornak rendkívüli készséget kell tanúsítania a csoport javaslataival, spontán reagálásaival való foglalkozáshoz és azok elfogadásához. Az animátor a csoport katalizátora.⁶ Konkrét francia szakirodalomra nem történik utalás ebben a kiadványban sem, mint ahogy a későbbi publikációk többségében sem. Így a hazai adaptáció első specifikumának tekinthetjük azt, hogy a szocio-kulturális animáció nem a francia szakirodalom és publikációk átvételén és feldolgozásán keresztül került át a hazai közéletbe – feltehetően nyelvi problémák miatt – hanem a szakemberek utazásai, nemzetközi kapcsolataik során találkoztak a mozgalommal, s tapasztalataikat beépítették a hazai munkájukba, publikációikba.

A mozgalom hazai megismertetése és tudományos elemzése szempontjából meghatározó fontosságú volt a Maróti Andor által 1983-ban szerkesztett egyetemi szöveggyűjteményben megjelentett tanulmány, amely az animáció akkor aktuális, új útjait, társadalmi szerepét elemzi.⁷ A tanulmány megjelenése azért volt igen jelentős, mert így került be az egyetemi szintű népművelő képzésbe ez a mozgalom. Sajnos nem jelentek meg további elméleti jellegű tanulmányok, fordítások a szocio-kulturális animációról.

Így a hazai adaptáció második specifikumának tekinthetjük, hogy az animáció – feltehetően a marxista-leninista politikai ideológia miatt – nem tudományos alapokra építve jelent meg Magyarországon, hanem az eredeti társadalmi szerepétől függetlenül, módszertani újításként.

A témában egyetlen francia szerző által publikált hazai kiadvány jelent meg a Népművelési Intézet kiadásában, 1985-ben, a sokak által ismert Limbos-kötet.⁸ A konkrét módszereket is tartalmazó, különböző életkorúak animálását elemző kiadvány igen sikeres volt Magyarországon. A sors iróniája, hogy ma már egyetlen francia animátor sem ismeri E. Limbos nevét, s az elméleti kiadványokból úgy tűnik, hogy a korábban említett A. Girard sem tartozik a téma jelentős szakértői közé Franciaországban.

Így a hazai adaptáció harmadik specifikumának tekinthetjük, hogy a francia mozgalom módszereit, újításait úgy vettük át és használtuk az elmúlt húsz évben, hogy annak elméleti szakembereit nem ismertük.

Az Országos Közművelődési Központ tevékenységéhez kapcsolódóan sokan utazhattak Franciaországba a 80-as években az ottani intézmények működését tanulmányozni. Több hazai szakember komoly munkájának köszönhetően jól szervezett és színvonalas szakembercseréken vehettünk részt. Az akkori országra és a kiutazási nehézségekre is emlékezve ez egy igen komoly lehetőség volt a hazai népművelők számára. magam is részt vettem egy szakmai úton, amelyért még most is hálás vagyok az OKK akkori Művelődési Otthon Osztályán dolgozó munkatársainak.

Így a hazai adaptáció negyedik specifikumának tekinthető, hogy – bár az elméleti alapokat nélkülözte az animáció átvétele, de a gyakorlati módszerek igen széles skálája terjedt el Magyarországon, s a hazai közművelődési szakemberek azo-

kat továbbfejlesztve nagyon komoly munkát végeztek a klubokban és a művelődési intézményekben.

A szocio-kulturális animátorok képzése

A 80-as évek ifjúsági klubosainak képzéséhez kapcsolódott az animációra vonatkozó ismeretek szervezettebb átadása hazánkban. A korábban már említett Klubvezetők kiskönyvtára sorozat, amelyet Földiák András szerkesztett, több olyan kötetet is tartalmazott, amely tájékoztatást adott az animáció módszereiről. Talán az írott szövegeknél fontosabb volt a mozgalom hazai megismertetésében az, hogy a Népművelési Intézet, illetve az OKK munkatársai, az akkori szakmai elit rendszeresen beszélt az animációról a különböző szakmai fórumokon, képzéseken, konferenciákon.

Az első, szervezettebb szakmai csoportosulás, amely az animáció megismerését és a hazai adaptációját tűzte ki célul, a Magyar Népművelők Egyesülete keretében megalakult Ifjúsági Kultúra Szakmai Szervezet volt, Lehel László elnökletével. Ez a főleg ifjúsági klubvezetők képzéseket szervező csoport volt a mozgalom egyik hazai mozgatórugója. Legeredményesebb programjuk az 1988-89-ben megszervezett felsőfokú animátor-képzés volt. Ezt a 400 órás, kísérleti tanfolyamot B. Gelencsért Katalin vezette, s az MKM Vezetőképző Intézet volt a befogadó házigazdája. A képzés egyik legfontosabb termékeként a benne résztvevő hallgatók – az 1989-es jogi szabályozás után – létrehozták a Nyitott Képzések Egyesület elnevezésű, független és önálló, országos civil szervezet. Ez a szervezet rögzítette először az alapszabályában Magyarországon, hogy a hazai közművelődés reformjához való hozzájárulásként a szocio-kulturális animáció módszereit is alkalmazni kívánja.

A kilencvenes években több szervezet is használta az animáció szakmai kifejezést tevékenysége leírásához. A Közösségfejlesztők Egyesülete, amely a legkiterjedtebb francia kapcsolatokkal rendelkező hazai civil szervezet volt folyamatosan publikált az animációról, illetve képzési tartalmi kialakításakor használta és oktatta a szocio-kulturális animációt. A Falu-fejlesztési Társaság megalakulásakor a település-animáció szakkifejezéssel írta le azt a fejlesztő munkát, amelyet végezni kívánt a kistélepüléseken, s a szervezet által rendezett továbbképzéseken oktatta is az animációs módszereket.

Az animáció a közművelődési szakmai képzésekben is folyamatosan szerepelt. Többnyire a módszertan, vagy a felnőttoktatás tantárgyakon belül jelent meg mint rész-ismeret a megyei művelődési központok, valamint a Magyar Művelődési Intézet Oktatási Koordinációs Osztálya által szervezett szakmásható tanfolyamokon.

A felsőoktatásban szinte valamennyi közművelődés szakember, illetve művelődésszervező tanult a szocio-kulturális animációról. Rendszeresen hangoznak el előadások például az ELTE Tanárképző Főiskola Közművelődési Tanszékének képzésein Szabóné Dr. Molnár Anna előadásában, valamint ugyanezen főiskola Sport és Rekreáció Tanszékének egyes tantárgyaihoz kapcsolva a sport-menedzserek számára Gáldi Gábor szervezésében. Az utóbbi években több olyan szöveggyűjteményt is megjelentettek különböző intézmények, amelyek tartalmaznak animációs szakirodalmat. Ezek közül a győri főiskoláé, valamint a JPTE Felnőttoktatási Tanszéke által megjelentetett úgynevezett Zrinszky László-féle kiadvány a legismertebb.

Mindezen szervezett, intézményesült formák mellett, több francia animátorok is jártak Magyarországon. Rajtuk

⁶ Varga A. Tamás (1977): A klub mint aktivizáló környezet, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest. 187. p.

⁷ Girard, A. (1977): Animáció. In: Maróti Andor (1983 szerk.) Andragógiai szöveggyűjtemény I.k. Tankönyvkiadó, Budapest.

⁸ Limbos, E. (1977): Kulturális és szabadidős csoportok animálása, Népművelési Intézet, 1985, Budapest.

keresztül, sokszor az ő segítségükkel nagyon sok új, szakszerű ismeret jelent meg az országban. Részben ilyen fiatal szakemberekből álló csoport hozta létre, illetve segíti a Gyermekanimátorok Egyesületét, amely a 90-es években alakult országos civil szervezet, s Tóbiás László vezetésével működik.

Mindezek jelzik, hogy a szocio-kulturális animáció az elmúlt tíz évben hatással volt a magyar közművelődési élet alakulására.

A szocio-kulturális animáció jövője

A kilencvenes évek egyik központi problémája Európában az egyes lakossági csoportok, s különösen a fiatalok és az idősek foglalkoztatásának megoldatlansága. A kutatók, köztük Dumazedier szociológus, aki igen komoly hatással volt a francia animáció alakulására, a szocio-kulturális animáció új civilizációs missziójáról beszélnek. Az animátorok új szerepe a társadalmi integráció elősegítése, a leszakadó társadalmi csoportok támogatása. Általánosan elmondható, hogy növekszik azoknak a száma, akiknek szükségük van életproblémáik megoldásához a közművelődési, animációs programokra, s az animátorok segítségére.

A jelenlegi francia gyakorlatban a globális animáció szakkifejezést használják, s egy adott térség konkrét problémáinak komplex feltárását és megoldását érintik alatta.

A hazai közművelődési gyakorlatban is megjelenik olyan program, rendezvény típusok, amelyek ehhez a globális animációs elképzeléshez közelítenek, s a helyi társadalmi élet pezsdítését, a helyi lakosok szociális aktivizálását szolgálják.

A szocio-kulturális animáció az elmúlt tíz évben pozitív hatással volt a magyar művelődési otthoni munkára, s a szakmához kapcsolódó elméletekre is. Ahhoz, hogy a művelődési otthonokban, egyesületekben, vagy non-profit vállalkozásokban ma Magyarországon közművelődési munkát végző szakemberek jobban ismerjék ezt a mozgalmat, ahhoz sokkal több elméleti jellegű szakmai vitára, s publikációra lenne szükség.

Bízunk benne, hogy a magyar Művelődési Intézet, mint az elmúlt évtizedekben mindig, ismét élére tud állni ennek az elméleti innovatív munkának.

